

1978 SATRAŇ YARIŐMASI SONUŇLARI

ÖMÜR BOYU ABONE KAZANANLAR:

NEJAT SAYGI, İSTANBUL / HİKMET ATIK, İSTANBUL / ALI TEMEL ÖNERİ, İSTANBUL

BİR YILLIK ABONE KAZANANLAR:

Şevki Başatlı - İstanbul, Yaman Bayraktar - Ankara, Ahmet Dağıştan - İstanbul, Lütfi Baran - Konya, Osman Cihat Ergin - Konya, Metin Bozkurt - İzmir, Sabahattin Doğukan - İskenderun, Hüseyin Yeğenoğlul - Konya, Özcan İzmirliler - Ankara, Ekrem Şadi Özçelik - Ankara

PARA VE GEÇMİŐİ

M. Hulki CEVİZOĞLU

Para, bir devlet tarafından tedavüle (dolaşma) çıkarılmış, üzerinde itibari (geçerli) değeri yazılı, kâğıt veya madenden yapılmış ödeme aracıdır, genel deyimle. İktisadi tanımla ise, para, onu elinde bulundurana genel bir satınalma yetkisi veren, her türlü borç ve yükümden kurtulmasını sağlayabilen veya isterse bugünkü değerlerini geleceğe taşınmasına yarayan bir maldir.

Paranın niteliği işlevlerinde görülür. Para, bir mübadele aracıdır, değer ölçüsüdür, değer saklama (tasarruf etme) aracıdır ve iktisadi politika aracı (iktisadi hayat üzerine paranın değeri ve miktarı yoluyla, gelirler ve giderler vasıtasıyla vb. etki yapılabilmektedir) dir. Paranın en önemli özelliği "herkeş tarafından kabul edilmesi"dir. Bunun nedeni de, bazen kanunun onu resmen para olarak kabul etmesi, bazen o malın herkes tarafından aranan bir mal olması ve çoğu hallerde de halkın onu para olarak kabul etmesi, ona güvenmesi başkasına verdiği zaman kabul edileceğine inanmasıdır.

Para mübadele (değişim) aracı olarak ortaya çıkmıştır. Günümüz yaşantısında değişik ekonomik sistemlerin ilk belirgin özelliği "paralı ekonomi" oluşlarıdır. İnsanlar parayı çok eski devirlerden beri bilmekte ve kullanmakta oldukları halde, paranın iktisadi hayattaki önemi ancak son zamanlarda insanların ilgisini çekmiştir. Bugünkü iktisadi hayatın yapısı iş bölümü, uzmanlaşma ve mübadele (değişim) dir. Değişimin ilk şekli (mal - mal) şeklinde görölmüştür, yani mallarla malların değiştirilmesi şeklinde.

Ekonomik yaşamın henüz gelişmemiş olduğu zamanlarda değişimler "aynı değişim" (eş değişle trampa) şeklinde olmuştur. Çok az olmakla birlikte günümüz bazı ilkel toplumlarında da olmaktadır. Trampa güç ve sağlıksız bir yoldur. Gerçekten bunun için öncelikle, birbirinin malla-

rına ihtiyaç duyan kimselerin buluşmaları ve değişim oranı (mübadele nisbeti) üzerinde anlaşmaları gereklidir. Bir kere bu buluşma zordur. Sonra istek duyulan bir malın sahibi karşı tarafın elindeki malı beğenmeyebilir. Bu koşullar olanaklı olsa bile her iki malın eşit değerde olması gerekir. Sözügelishi, bir ineğe ihtiyacı bulunan A şahsının elinde trampa edebileceği bir atı bulunsa, fakat ineğe sahip bulunan B'nin ata ihtiyacı olmasa, trampa yapılamıyacaktır. Ya da A'nın ineğe ve B'nin ata gerekmesi olsa her ikisinin değeri birbirinden farklı (diyelim at ineğin iki misli değerde) ise, değişim yine gerçekleşmeyecektir. Çünkü, A'nın ineği alabilmek için atı ikiye bölüp bir parçasını vermesi gerekecektir ki, bu da olanaksızdır. Bundan başka, bu değişim oranı sorunu, değişim konusu malların sayısı arttıkça daha karmaşık bir mekanizma durumunu alacaktır. Gerçekten değişim için sunulan malların sayısı arttıkça daha karmaşık bir mekanizma durumunu alacaktır. Gerçekten değişim için sunulan malların sayısı 5 olsa (A, B, C, D, E malları gibi), bu takdirde 10 değişim oranı (A - B, A - C, A - D, A - E, B - C, B - D, B - E, C - E, D - E) meydana gelecektir.

Bu güçlükler karşısında, değişimleri kolaylaştırmak için insanlar bir aracı kullanmak zorunda kalmışlardır. Yani A malını vererek B malını almak isteyen kişi, önce A malını aracı mal (para) ile değiştirip, eline geçen aracı mal (para) ile B malına sahip olmak durumuna gelmiştir. Böylece (mal - mal) şeklindeki değişim (mal - para - mal) şeklini almış, hatta (mal - para) "satış" ve (para - mal) "alış" şekline girmiş; yani satış ve alış birbirinden ayrı iki işlem halini almıştır. İlk (para kavramı da ortaya çıkmıştır, böylece para mal bakımından, yer bakımından ve zaman bakımından serbest davranma olanağı vermektedir.

Para araya girince malların, daima aynı ölçüte göre değerlendirilmesi mümkün olur. Yani (fiyatlar) ortaya çıkar. Bu da en iyi bir değer belirtme şeklidir. Paranın mal değişimlerinde aracı olarak kullanılmaya başladığı tarih çok eskilere uzanmaktadır ve kesin olarak bilinmemektedir.

Tarihi süreç içinde pek çeşitli maddeler para olarak kullanılmıştır. Antropoloji (insan bilimi) uzmanlarına göre tarihi süreç içinde tuz, tütün, çay, değirmen taşı, midye ve istiridye kabukları gibi deniz hayvanları kabukları, fil, dişiler, kürkler, zeytinyağı ve inciler ile demir, bakır, altın, gümüş ve elmas gibi madenler para olarak kullanılmışlardır. Daha sonraları değerli madenler (altın ve elmas gibi) diğer maden ve maddelere göre daha yeğ tutulmuştur. Bunun sebebi, bunların dış etkenlerden fazla etkilenmemeleri, çok dayanıklı olmaları, değerlerinden kaybetmeden istendiği kadar bölünebilmeleri (böylece bütün değerlerin belirtilmesine olanak verirler) yükte hafif pahada ağır oldukları için bunlarla büyük değerlerin kolaylıkla taşınabilmeleri ve kıymet istikrarı göstermeleridir. Bu araçların para olarak kullanılmaları ülkelerin içinde buldukları ve sahip oldukları çeşitli etmenlere göre farklılık (dağılım) göstermiştir. Sözgelisi, göçebe toplumlarda sığır, koyun, öküz, at gibi hayvanlar; Japonya'da pirinç; Güney Doğu Asya'da çay; Rusya'da ve Hudson Körfezinin havvan postları; Afrika'da deniz hayvanlarının kabukları ve fildişleri ile İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'da sigara para olarak kullanılmıştır. Günümüzde 20. Y.Y.'in son çeyreğinde de para yerine böyle araçları kullanan, birkaç kabileye Avustralya, Polinezya, Güney Amerika ve Afrika'da hâlâ rastlanır.

İlk devirlerde değerli madenler (altın, gümüş gibi) çubuklar, halkalar halinde kullanılmıştır. Bu çağ "tartılan para" çağıdır. Daha ileri bir aşamada basmak suretiyle madenin ağırlık ve aralık derecesi (ayarı) denetim altına alınmış ve "sayılan para" çağına geçilmiştir. Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee (1889 - 1977) paranın gelişimi konusunda şöyle yazıyor. "Ölçü ve ağırlıklarda dürüstlüğü ilgili kişilerin kişisel çıkarlarının üstünde toplumsal bir sorun olduğu anlaşılıp da hükümet ismine yakışır olmaya çalışan her hükümet ölçme ve ağırlık konusundaki dolandırıcılığı yasalara karşı işlenmiş bir suç kabul ettiği anda hesap parasının yayılan para (money of account) bulunuşu köşede görülmüştür. Yalnız bu köşeyi dönmek için bazı kesin ve birbirini izleyen adımlar atılmalıydı. Bunların tamamlanması İ.Ö. 7. Y.Y.'da mümkün olmuştur. Halbuki

o zamanın toplumlarında maden paralar yaklaşık 3000 yıldan beri kullanılmaktaydı. Değerli madenler para olarak kullanılırken bunları ölçüp tartmak gerekiyordu. Basılma (darp edilme) yoktu. İ.Ö. 7. Y.Y.'da bazı Yunan şehir devletlerinde maden birimlerinin sikke haline getirilmesi devlet tekeline alındı ve bunlara resmi bir kimlik, devleti temsil eden bir nitelik yerildi".

Fakat gelişmenin daha ileri bir aşamasında para, maddeye dayanma niteliğini kaybetmiştir. Etkinliklerin çok artmış olduğu bu aşamada, iktisadi hayat daha kullanışlı bir paraya gereksinim duymuştur. Değerli madenlerin, diğer maden ve maddelere yeğ tutulmalarını sağlayan nedenler bu aşamada yetersiz kalmıştır. 16. Y.Y.'da İngiltere ve Hollanda'da tanınmış sarraf ve bankerler altın ve gümüşü muhafaza ederek bunları getirenlere altın ve gümüş sertifikaları (teminat mektubu, senet) vermişlerdir. Sertifikaya sahip olanlar her çeşit ödemelerde kullanılmak üzere bunları verebilirler. Çünkü bunlara sahip olanlar bilirler ki istediği anda bankaya gidip altını alabilirler. Sertifika, bu kolaylığı sebebiyle yapılmış ve çok tutulmuştur. Bankalar ise kendilerine bırakılan altından fazla sertifika piyasaya sürmüşler, yani borç para olarak da sertifika vererek faiz almışlardır. Bu suretle banknot (temsili para) yaratılmıştır. Bu evrede değerli madenler, kullanılan banknotların karşılığı idi. Daha sonraları maden karşılığı olmayan paralar yani "kâğıt paralar" da çıkarıldı. Bugün ise bu kâğıttan paralar (banknot ve kâğıt para) yanında bankalardaki vadesiz mevduatda "kaydı para" adıyla kullanılmaktadır.

Para alanındaki gelişme, maddeye dayanan paradan maddeye dayanmayan paraya doğru olmuştur. Bu gelişme, devrim, sırasında iktisadi hayat daima daha kullanışlı ve daha iyi yöntemler aramış ve bulunca bunları eskilerinin yerine koymuştur. Bu yüzden belki yarın, kâğıttan para ve kaydı parada yerlerini başka para çeşitlerine bırakacaklardır.

KAYNAKLAR:

1. ÜSTÜNEL Besim, Prof. Dr., Makro Ekonomi, 3. basım, Ankara, Doğan Yayınevi, 1975.
2. HATİBOĞLU Zeyyat, Prof. Dr., Para, Kredi ve Bankacılık, İstanbul, Hamle Matbaası, 1967.
3. KÖKLÜ Aziz, Prof., Para ve Kredi Notları, Ankara, İ.T.İ.A. Yayını, 1977.
4. MEYDAN-LAROUSSE, Para, C. 9, Sa: 866.